

ПЕРСПЕКТИВНІ ПІДХОДИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ ШКОЛИ З РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ЗЕМЛЕРОБСТВА У ЛІВОБЕРЕЖНОМУ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ (XIX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Встановлено перспективні наукові підходи у діяльності наукової школи з розвитку теоретичних і методологічних основ землеробства у Лівобережному Лісостепу України упродовж XIX – початку XXI століть. Визначено, що вагомий багаторічний досвід і глибокі знання продовжувачів наукової школи мають велике значення та актуальність і сприяють підвищенню ефективності виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції кращої якості.

Ключові слова: розвиток, удосконалення, ефективність, перспективні підходи, наукова школа, теоретичні і методологічні основи, землеробство.

Розвиток теоретико-методологічних основ землеробства у різних ґрунтово-кліматичних умовах України ґрунтується на нагромадженні та синтезі наукових знань, що забезпечуються сприятливими умовами для подальшої наукової творчості вчених, здатних розширювати ефективну пошукову діяльність [1, с. 74]. У розвиток теоретико-методологічних основ землеробства суттєвий внесок зробили вчені наукових шкіл, у діяльності яких чітко простежується генезис основних наукових теорій і концепцій, традиції наукової творчості, спадкоємність поколінь [2, с. 133]. Важливим є з'ясування передумов створення, закономірностей і специфіки діяльності наукових шкіл як складової дослідження та запровадження землеробства у Степу, Лісостепу та Поліссі України, систематизації їх наукових розроблень для різних ґрунтово-кліматичних умов [3, с. 42]. Першочерговим є виконання комплексного оцінювання діяльності наукових шкіл, їх внеску у розвиток теоретико-методологічних основ сучасного адаптивного землеробства [4, с. 225].

Ефективне функціонування наукових шкіл є однією з дискусійних проблем у розвитку науки, існування якої, насамперед, зумовлюється багатогранністю визначених понять. Окремі аспекти вищенаведеної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях П.К. Анохіна, С.Р. Микулінського, В.І. Онопрієнка, Ю.О. Храмова, М.Г. Ярошевського та інших дослідників історії науки [5–12]. Перш ніж перейти до аналізу діяльності наукових шкіл, потрібно відмітити, що не кожен науковий колектив може отримати такий статус. Наукову школу розглядають як неформальну творчу співдружність дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером у межах певного наукового напрямку [5; 11–12]. Вони повинні бути об'єднані спільними підходами до вирішення проблеми, стилем роботи та мислення, оригінальністю ідей і методів реалізації наукової програми, що одержала значні результати та завоювала авторитет і суспільне визнання у зазначеній галузі знання [6–10].

Наукова школа у землеробстві повинна охоплювати щонайменше 3–4 покоління вчених, що визначає тривалість її існування – не менше 80–100 років та кількість представників – не менше 25–30 [13, с. 264]. Специфіка діяльності таких наукових шкіл полягає в органічному поєднанні теоретичного та прикладного аспектів, що проявляється в опрацюванні та систематизації теоретичних знань, впровадженні результатів наукових досліджень у практичне виробництво. Їм притаманна соціальна зорієнтованість, що визначається специфікою безпосередньо об'єкта дослідження, яким є сільськогосподарські культури, і завданнями, які полягають у розробленні

ефективних технологій їх вирощування [14, с. 156]. Оскільки землеробство є прикладною наукою, його розвиток визначається нагромадженням знань, перейнятих і творчо переосмислених із суміжних теоретичних наук, першочергово природознавства. Це зумовлює ще одну специфічну рису діяльності наукових шкіл у землеробстві – комплексність підходів, застосування здобутків біологічних наук як теоретичної основи для його подальшого розвитку.

Ґрунтуючись на системному підході, виділено низку вимог, які повинна задовольняти наукова школа у землеробстві. Зокрема, цілісність, що забезпечується органічною інтеграцією наукових пошуків окремих вчених і генерацій, об'єднаних загальною програмою та стилем дослідницької роботи; структурованість та ієрархічність, що зумовлюються підпорядкованістю та особливостями внутрішньої структури наукової школи, сформованої під керівництвом вченого-лідера; багатофункціональність, що полягає у виконанні навчальної, інформативної, дослідницької, соціокультурної та інших функцій; варіативність, що пояснюється можливістю існування наукових шкіл різних типів [15, с. 137].

Важливими є динамічність розвитку, що пов'язана з виникненням нових шкіл на місці старих, безперервним пошуком та синтезом нових знань на основі уточнення методик і підходів, постановки адекватних завдань; запровадженням нових категорій та понять, які ґрунтовно відображують природу явищ дослідження і забезпечують прогнозування їх розвитку; відкритість, що позначається, з одного боку, надходженням нових ідей, залученням нових дослідницьких одиниць, з іншого – задоволенням запитів суспільства щодо кінцевого результату її діяльності – наукової та наукоємної продукції [16, с. 119]. Обов'язковими критеріями наукової школи є самоорганізованість та самодостатність, що полягає у здатності самостійно підтримувати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх або зовнішніх умов існування, функціонувати для підвищення стійкості, збереження цілісності; цілеспрямованість, що забезпечується підпорядкованістю діяльності чітко визначеній дослідницькій програмі, безперервним розвитком визначених наукових напрямів кількома поколіннями вчених; результативність, яка встановлюється за рівнем отриманої наукової продукції; здатність до самопрезентації, що здійснюється через популяризацію здобутків вчених наукової школи (публікації, семінари, конференції тощо) [17, с. 92].

Передумовами становлення наукових шкіл з розвитку теоретико-методологічних основ землеробства стало нагромадження та впорядкування теоретичних знань, наявність повноцінної дослідницької програми на перспективу, що стало можливим лише з організацією мережі галузевих інститутів. Основними осередками їх створення стали кафедри вищих навчальних закладів та лабораторії науково-дослідних інститутів, які відігравали роль провідних підрозділів нагромадження, примноження і розповсюдження фундаментальних та прикладних галузевих знань [13 с. 265–266].

У ХІХ ст. засновано низку наукових шкіл з удосконалення землеробства для різних ґрунтово-кліматичних умов України. Визнано в Україні та за її межами наукову школу з розвитку теоретико-методологічних основ землеробства у Лівобережному Лісостепу України засновано в 1816 р. у Маримонтському інституті земельного господарства (нині Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва) [18, с. 49]. Зокрема, професором М.А. Гудковим започатковано системні дослідження щодо ефективного вирощування зернових культур у сівозмінах; професором П.В. Будріним – впровадження напівпарового обробітку ґрунту із застосуванням куліс [19]; професором П.Ф. Бараковим – ефективного внесення добрив. Він є автором першого підручника «Курс общего земледелия» (1903–1905), за яким навчались декілька поколінь агрономів [20, с. 61].

Вченими наукової школи удосконалено теоретико-методологічні основи застосування парів, розроблено методика і визначено способи підвищення точності польового досліду (М.А. Єгоров); встановлено комплексну дію агротехнічних заходів з використанням травопільної системи землеробства: застосування кращих попередників та обробітку ґрунту (Б.М. Рожественський); теоретично розроблено і практично впроваджено у виробництво науково обґрунтовані сівозміни з різною ротацією (В.В. Милий, О.М. Можейко); визначено природу ерозії ґрунтів, розроблено математичні моделі ерозійних процесів зі створенням екологічно сталих ґрунтозахисних систем землеробства та сівозмін (С.Ю. Булигін) [21]. Встановлено агротехнічну та економічну роль систем землеробства і сівозмін (О. І. Скворцов, О. Ф. Фортунатов), удосконалено класифікацію сівозмін (С. А. Воробйов) [22, с. 79].

Значний внесок у розвиток землеробства Лівобережного Лісостепу України зробив член-кореспондент УААН Ю.В. Будьонний (1932–2006) та його учні: О.В. Івакін, М.О. Колос, А.М. Свиридов, Ю.М. Шевяков. Ними сформульовано теоретичні та практичні основи оптимізації структури посівних площ у господарствах різних форм власності, науково обґрунтованих раціональних сівозмін з короткою ротацією для фермерських господарств та з довгою ротацією для великих сільськогосподарських підприємств, ефективних систем боротьби з бур'янами, ґрунтозахисних ресурсозберігаючих систем обробітку ґрунту, адаптивних технологій вирощування сільськогосподарських культур [23, с. 16]. Професор В.С. Зуза та його учні Н.А. Кудря, С.І. Кудря, М.І. Чайка, М.В. Шевченко опрацювали системи ефективного обробітку ґрунту і технології вирощування сільськогосподарських культур, агротехнічні та хімічні заходи контролювання бур'янів; екологічно безпечні технології вирощування сільськогосподарських культур у короткоротаційних сівозмінах для умов Лівобережного Лісостепу України [24, с. 95].

Нині наукова школа у Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва спрямовує свою діяльність за такими напрямками: розроблення зональних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур у ґрунтозахисних сівозмінах; обґрунтування екологізації технологій вирощування сільськогосподарських культур у короткоротаційних сівозмінах; встановлення організаційно-економічного механізму господарювання, удосконалення земельних відносин шляхом впровадження адаптивного землеробства у Лівобережному Лісостепу України [13, с. 283].

Здобутки наукової школи з розвитку теоретико-методологічних основ землеробства у Лівобережному Лісостепу України примножено у 1908 р. на Харківській селекційно-дослідній станції (нині – Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН) [25, арк. 10]. Зокрема, професор П.В. Будрін вперше систематизував використання люпину на зелене добриво у двопільних сівозмінах: жито з післяжнивним люпином – картопля [26–29], впровадив травосіяння і посіви зернобобових культур з використанням органічних добрив [30, с. 24]. Наукові ідеї впровадження сидеральних парів творчо розвинули М.Ф. Божко, В.М. Костромітін, встановлення кращих попередників для озимого жита – Ю.А. Полеско, який за результатами досліджень опублікував понад 55 наукових праць. Наукова школа отримала визнання завдяки розробленню і впровадженню академіком ВАСГНІЛ Б.М. Рожественським зайнятих парів із внесенням органічних та мінеральних добрив, застосуванням ефективного обробітку ґрунту [31, с. 152]. Його учнями О.І. Биховським, Е.Й. Заславським, П.Г. Найдіним встановлено кращі попередники для зернових, просапних та кормових культур у сівозмінах Лівобережного Лісостепу України.

Найближчим послідовником наукових традицій Б.М. Рожественського став професор О.Ф. Глянцев (1902–1990) – один із фундаторів розроблення ефективних польових сівозмін із багаторічними травами [31, с. 158]. Він встановив, що насичення

сівозмін багаторічними бобовими травами забезпечує кращу продуктивність вилугуваних чорноземів, які погано забезпечені азотом та мають менший вміст органічних речовин у порівнянні зі звичайними і типовими чорноземними ґрунтами; визначив оптимальне дворічне використання багаторічних трав [32, с. 10]. Дослідження з цього напрямку продовжив Й.Ф. Солодкий, результати яких стали основою для практичного впровадження ефективних польових сівозмін із багаторічними травами у господарствах Лівобережного Лісостепу України.

Професор О.Ф. Глянецев вперше встановив ефективність дії непарових попередників на урожай сільськогосподарських культур і продуктивність сівозмін та заміни чистого пару на зайнятий [33, арк. 1–24]; умови ґрунтового живлення сільськогосподарських культур в інтенсивних сівозмінах: ефективного використання добрив і регулювання мікробіологічних процесів [34, арк. 33–125]; удосконалив агротехніку вирощування озимої пшениці після непарових попередників; розробив механізовані технології вирощування сільськогосподарських культур у сівозмінах з широким застосуванням мінеральних добрив та хімічних засобів боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами [35, с. 55]. Ним опубліковано більше 150 наукових праць, підготовлено 9 кандидатів наук, серед яких Ю.В. Будьонний, А.Я. Бука, М.К. Кислинський, І.П. Котенко, П.І. Кураса, Є.М. Лебідь, В.О. Матушкін, С.І. Пшенична, В.О. Фат'янов; та 5 докторів наук, серед яких Ю.В. Будьонний, А.Я. Бука, В.С. Зуза, Є.М. Лебідь, В.О. Фат'янов. Вони примножили здобутки наукової школи шляхом розроблення перспективних підходів щодо розвитку землеробства у Лівобережному Лісостепу України.

Важливим є опублікування вченими наукової школи наукових праць. Зокрема, П.В. Будріним «Частное земледелие» (1902), Б.М. Рожественським «Краткий отчет о работе опытного поля Харьковской опытной станции за 1912–1914 гг.» (1915), Б.М. Рожественським, Е.Й. Заславським «Основные выводы полевых опытов 1913–1923 гг.» (1948), Б.М. Рожественським «Обзор результатов полевых опытов отдела полеводства Харьковской областной сельскохозяйственной опытной станции за 20 лет» (1948), О.Ф. Глянецевим, П.А. Бражником, П.Ф. Романенком «Краткий отчет по полевым опытам за 1937–1947 гг.» (1949), В.Я. Юр'євим «Научные труды УНИИРСИГ (труды отдела полеводства за 1948–1955 гг.)» (1958), Б.М. Рожественським «Методика исследовательского дела по полеводству» (1958), О.Ф. Глянецевим «Вопросы полеводства: труды УНИИРСИГ» (1959, 1969) [13, с. 285].

За ініціативи члена-кореспондента УААН Ю.В. Будьонного розроблено теоретичні та методологічні основи інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур у польових сівозмінах, створено концепцію розвитку землеробства у Харківській області на період 1998–2000, 2001–2005 рр. і на період до 2010 р. [31, с. 162]. Ним підготовлений 1 доктор та 6 кандидатів наук, які здійснили суттєвий внесок для підвищення ефективності землеробства у Лівобережному Лісостепу України. Зокрема, встановлено ефективність дії гербіцидів у ґрунтозахисному землеробстві, розроблено диференційну систему агротехнічних і хімічних методів боротьби з бур'янами у сівозмінах (В.С. Зуза); визначено продуктивність та якість цукрових буряків у залежності від рівня насичення та різних систем основного обробітку ґрунту (І.В. Крамаренко); виявлено дію різних способів основного обробітку ґрунту на ріст і продуктивність культур зерно-просапної ланки сівозміни (С.О. Садовий, М.В. Шевченко).

Ним опубліковано більше 250 наукових праць, серед яких: «Ґрунтозахисна енергозберігаюча технологія вирощування ячменю і гороху із застосуванням безпліцевого обробітку ґрунту після просапних попередників» (1986), «Науково обґрунтована система землеробства Харківської області» (1988), підручник «Землеробство» (1995), «Концепція системи землеробства Харківської області на

2001–2005 роки» (2000), «Комплексна програма розвитку сільського господарства Харківської області у 2001–2005 роках та на період до 2010 року» (2001) [36, с. 71].

Цінними стали рекомендації з підвищення ефективності землеробства, застосування інтенсивних, ґрунтозахисних та ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур у Лівобережному Лісостепу України. Серед них: «Рекомендації з підвищення ефективності й сталості землеробства в колгоспах та радгоспах Української РСР» (1979), «Методичні рекомендації з підвищення виробництва кукурудзи в колгоспах та радгоспах Харківської області» (1979), «Методичні рекомендації з розроблення технології вирощування культур у польовій сівозміні» (1980), «Рекомендації із збільшення виробництва зерна, кормів, підвищення ефективності й сталості землеробства в Українській РСР» (1980), «Рекомендації з впровадження інтенсивних сівозмін із врахуванням спеціалізації сільськогосподарського виробництва» (1980), «Методичні рекомендації з впровадження прогресивної технології вирощування озимої пшениці після непарових попередників в умовах Лівобережного Лісостепу України» (1982), «Методичні рекомендації з отримання високих урожаїв кормових буряків за зрошення» (1982), «Рекомендації з підвищення продуктивності і врожайності зернового господарства в Українській РСР» (1983), «Рекомендації з освоєння сівозмін і впровадження прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, які забезпечать бездефіцитний баланс гумусу в ґрунті» (1983).

Нині науковою школою в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН спрямовано дослідження за наступними напрямками: розроблення сівозмін з оптимальним насиченням сільськогосподарськими культурами, ефективною системою основного обробітку ґрунту та удобрення для отримання високоякісної сільськогосподарської продукції; обґрунтування системи агротехнічних і агрохімічних заходів у ґрунтозахисному землеробстві; удосконалення агротехнологічних заходів у землеробстві, адаптованому до умов Лівобережного Лісостепу України [13, с. 286].

Напрацювання наукової школи з розвитку землеробства у Лівобережному Лісостепу України продовжено у 1947 р. в Українському науково-дослідному інституті овочівництва і баштанництва (нині – Інститут овочівництва і баштанництва НААН) [25, арк. 22]. Основним напрямом діяльності наукової школи стало економічне обґрунтування системи ведення овочівництва: розроблення оптимальної структури посівних площ, системи польових та овочевих сівозмін з овочевими та баштанними культурами [34, арк. 33–125], систем ефективного внесення добрив та обробітку ґрунту [37, арк. 158–169], встановлення наукових основ сівозмін з овочевими та баштанними культурами за різного рівня інтенсифікації землеробства (Н.А. Гуца) [38, арк. 1–35].

Професором О.С. Болотським та його учнями удосконалено теоретичні та практичні основи вирощування овочевих культур із застосуванням ефективних агрозаходів у сівозмінах на зрошуваних землях Лісостепу України (В.А. Розторгуєв), обґрунтовано раціональну систему заходів боротьби з бур'янами у спеціалізованих овочевих-кормових сівозмінах, розроблено елементи екологічно адаптивної системи землеробства на основі їх біологізації (О.Д. Вітанов) [13, с. 286–287]. Новим напрямом досліджень, започаткованим професором О.Д. Вітановим, стало розроблення теоретико-методологічних основ альтернативної системи вирощування овочевих культур у спеціалізованих сівозмінах в органічному землеробстві, ефективних способів та режимів зрошення і енергозберігаючих технологій вирощування овочевих культур у сівозмінах для різних ґрунтово-кліматичних умов Лісостепу України. Ним обґрунтовано аделопатичну взаємодію між овочевими і просапними культурами; розроблено агробіологічний спосіб захисту овочевих культур від бур'янів. Вченим опубліковано понад 205 наукових праць, підготовлено 7 кандидатів наук.

У сучасних умовах вчені наукової школи в Інституті овочівництва і баштанництва НААН розширюють наступні напрями дослідження: удосконалення сучасних енергозберігаючих технологій вирощування овочевих і баштанних культур у сівозмінах відкритого та закритого ґрунту; розроблення комплексних систем удобрення, захисту рослин від бур'янів, хвороб і шкідників у овочевих сівозмінах; впровадження методів інтенсифікації вирощування овочевих та баштанних культур у спеціалізованих сівозмінах на зрошуваних землях Лісостепу України [13, с. 287].

Історичний аналіз свідчить, що наукова діяльність професорів П.Ф. Баракова, П.В. Будріна, М.А. Гудкова є вагомим внеском у зміцнення аграрної науки в Україні. Сформована ними наукова школа з розвитку теоретико-методологічних основ землеробства в Лівобережному Лісостепу України у Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва, Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН та Інституті овочівництва і баштанництва НААН є яскравим прикладом ефективної науково організаційної структури ведення дослідного процесу. Вагомий багаторічний досвід і глибокі знання продовжувачів наукової школи з розвитку теоретико-методологічних основ землеробства у Лівобережному Лісостепу України мають велике значення та актуальність і сприяють підвищенню ефективності виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції кращої якості.

1. Коваленко Н.П. Розвиток науки про сівозміни в системах землеробства України в контексті діяльності наукової школи Інституту сільського господарства степової зони Національної академії аграрних наук. *Схід*. 2014. №2(128). С. 73–77.
2. Коваленко Н.П. Пріоритетні напрями діяльності наукової школи з удосконалення теоретичних і методологічних основ зрошуваного землеробства в Україні. *Часопис української історії*. Київ. 2018. Вип. 37. С. 132–138.
3. Бойко П.І. Біологічна та екологічна роль сівозмін у землеробстві. Київ: Знання, 1990. 48 с.
4. Юркевич С.О., Коваленко Н.П., Бакума А.В. Агробіологічні основи сівозмін Степу України: монографія. Одеса: Одеське видавництво «ВМВ», 2011. 240 с.
5. Анохин П.К. Верю таланту. Наука сегодня. Москва: Наука, 1969. 232 с.
6. Онопрієнко В.І. Історія української науки XIX – XX століть: навчальний посібник. Київ, 1998. 304 с.
7. Онопрієнко В.І., Коробченко А.А., Пилипчук О.Я. З історії української науки і техніки: хрестоматія-посібник. Київ, 1999. 170 с.
8. Онопрієнко В.І. Методологические вопросы науковедения. Киев: Гос. фонд фонд. исс., 2001. 340 с.
9. Онопрієнко В.І. Науковедение: поиск системных идей. Киев: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. 288 с.
10. Онопрієнко В.І., Ткаченко В.М. Історія української науки: курс лекцій. Київ, 2010. 652 с.
11. Храмов Ю.А. История формирования и развития физических школ на Украине. Киев: Феникс, 1991. 216 с.
12. Микулинский С.Р., Ярошевский М.Г. Школы в науке. Москва: Наука, 1977. 523 с.
13. Коваленко Н.П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина XIX – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
14. Коваленко Н.П. Особливості діяльності наукової школи з удосконалення сівозміни у землеробстві поліського регіону України. *Етнічна історія народів Європи*. 2014. Вип. 43. С. 150–157.
15. Коваленко Н.П. Особливості діяльності наукової школи з становлення та розвитку сівозмін у землеробстві західного регіону України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2014. Вип. 1, ч. 3. С. 137–142.
16. Коваленко Н.П. Історія становлення та розвитку теоретико-методологічних основ сівозмін у контексті діяльності наукової школи в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. *Часопис української історії*. 2014. Вип. 29. С. 118–123.
17. Коваленко Н.П. Розвиток науки про сівозміни у системах землеробства України в контексті діяльності наукової школи ННЦ «Інститут землеробства НААН». *Гілея*. 2014. Вип. 84(5). С. 92–95.

18. Коваленко Н.П. Історичні аспекти становлення та розвитку сівозмін у системах землеробства України (XVIII–XIX ст.). Київ: ФОП Корзун Д.Ю., 2011. 70 с.
19. Професор Будрін Петро Васильович (1857–1939): біобібліогр. покажч. / УААН, ЦНСГБ; упоряд. В.А. Вергунов, С.Д. Коваленко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ: Аграрна наука, 2001. 126 с.
20. Коваленко Н.П. Наукові основи становлення та розвитку землеробства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2017. Спеціальний випуск (травень). С. 60–66.
21. Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва. 1816–2006. Харків, 2006. 367 с.
22. Бойко П.І., Коваленко Н.П. Історичні і сучасні досягнення у вивченні та впровадженні систем землеробства і сівозмін. *Агроном*. 2005. №3. С. 78–81.
23. Бойко П.І., Коваленко Н.П. Сівозміни з короткою ротацією. *Пропозиція*. 1998. №2. С. 16–17.
24. Коваленко Н.П. Екологічно збалансовані сівозміни в системі альтернативного землеробства: історичні аспекти. *Агроекологічний журнал*. 2012. №4. С. 95–99.
25. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 18. Спр. 7874. 44 арк.
26. Будрін П.В. Результаты опытов по применению удобрений и изучению севооборотов на Горнониевском опытном поле Института сельского хозяйства и лесоводства. Санкт-Петербург, 1907. 236 с.
27. Будрін П.В. Данные по культуре сельскохозяйственных растений на опытной ферме в Новой Александрии за 1881–1898 гг. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1899. ч. 1: Зерновые хлеба. 312 с.
28. Будрін П.В. Данные по культуре сельскохозяйственных растений на опытной ферме в Новой Александрии за 1881–1898 гг. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1899. ч. 2: Бобовые зерновые растения и разные кормовые травы. 312 с.
29. Будрін П.В. Важнейшие работы русских сельскохозяйственных опытных станций и полей: Сельскохозяйственная химическая лаборатория в Санкт-Петербурге, Энгельгардтовская с.-х. опытная станция, Запольская с.-х. опытная станция. *Сельское хозяйство и лесоводство*. 1909. №2. С. 243–258.
30. Кириченко В.В. Центр рослинництва, насінництва та насіннезнавства. *Сто років (1908–2008) Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН*. Харків. 2008. С. 24–25.
31. Кириченко В.В., Гуменюк А.Д., Ожерельєва В.М. Юр'ївська школа рослинників: наукове видання. Харків: Магда «LTD», 2009. 252 с.
32. Коваленко Н.П. Науково-організаційна діяльність Координаційно-методичної ради УАСГН, МСГ УРСР, ПВ ВАСГНІЛ та УААН з проблем сівозмін у системах землеробства України (1956–2010 рр.). Київ: ФОП Корзун Д.Ю., 2011. 90 с.
33. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 20. Спр. 309, 31 арк.
34. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 22. Спр. 130, 132 арк.
35. Зуза В.С. Результаты досліджень інституту з питань землеробства впродовж сторіччя (1908–2008 рр.). *Агротехнологія польових культур: збірник наукових праць Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва*. Харків. 2009. С. 45–118.
36. Будьонний Юрій Васильович: бібліографічна серія «Учені Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН / упорядник С.І. Попов. Харків, 2002. 90 с.
37. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 20. Спр. 288, 213 арк.
38. ЦДАВО України. Ф. Р-27. Оп. 21. Спр. 829, 227 арк.

References

1. Kovalenko N.P. Rozvytok nauky pro sivozminy v systemakh zemlerobstva Ukrainy v konteksti diialnosti naukovoї shkoly Instytutu silskoho hospodarstva stepovoї zony Natsionalnoї akademii ahrarnykh nauk. *Skhid*. 2014. №2(128). S. 73–77.
2. Kovalenko N.P. Priorytetni napriamy diialnosti naukovoї shkoly z udoskonalennia teoretynykh i metodolohichnykh osnov zroshuvanoho zemlerobstva v Ukraini. *Chasopys ukrainskoї istorii*. Kyiv. 2018. Vyp. 37. S. 132–138.
3. Boiko P.I. Biolohichna ta ekolohichna rol sivozmin u zemlerobstvi. Kyiv: Znannia, 1990. 48 s.
4. Iurkevych Ye.O., Kovalenko N.P., Bakuma A.V. Ahrobiolohichni osnovy sivozmin Stepu Ukrainy: monohrafiia. Odesa: Odeske vydavnytstvo «VMV», 2011. 240 s.
5. Anokhyn P.K. Veriu talantu. Nauka sehodnia. Moskva: Nauka, 1969. 232 s.
6. Onopriienko V.I. Istoriiia ukrainskoї nauky XIX – XX stolit: navchalnyi posibnyk. Kyiv, 1998. 304 s.
7. Onopriienko V.I., Korobchenko A.A., Pylypchuk O.Ya. Z istorii ukrainskoї nauky i tekhniky: khrestomatiiia-posibnyk. Kyiv, 1999. 170 s.
8. Onopryenko V.Y. Metodolohycheskye voprosy naukovedeniya. Kyev: Hos. fond fund. yss., 2001. 340 s.

9. *Onopryenko V.Y.* Naukovedenye: poysk systemnykh ydei. Kyev: HP «Ynformatsyonno-analytycheskoe ahentstvo», 2008. 288 s.
10. *Onopriienko V.I., Tkachenko V.M.* Istoriia ukrainskoi nauky: kurs lektzii. Kyiv, 2010. 652 s.
11. *Khramov Yu.A.* Ystoriia formirovaniya y rozvytyia fizycheskykh shkol na Ukrainy. Kyev: Fenyks, 1991. 216 s.
12. *Mykulynskiy S.R., Yaroshevskiy M.H.* Shkoly v nauke. Moskva: Nauka, 1977. 523 s.
13. *Kovalenko N.P.* Stanovlennia ta rozvytok naukovo-orhanizatsiinykh osnov zastosuvannia vitchyznianskykh sivozmin u systemakh zemlerobstva (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiia. Kyiv: TOV «Nilan-LTD», 2014. 490 s.
14. *Kovalenko N.P.* Osoblyvosti diialnosti naukovoї shkoly z udoskonalennia sivozminy u zemlerobstvi poliskoho rehionu Ukrainy. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. 2014. Vyp. 43. S. 150–157.
15. *Kovalenko N.P.* Osoblyvosti diialnosti naukovoї shkoly z stanovlennia ta rozvytku sivozmin u zemlerobstvi zakhidnoho rehionu Ukrainy. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia*. 2014. Vyp. 1, ch. 3. S. 137–142.
16. *Kovalenko N.P.* Istoriia stanovlennia ta rozvytku teoretyko-metodolohichnykh osnov sivozmin u konteksti diialnosti naukovoї shkoly v Natsionalnomu universyteti bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. *Chasopys ukrainskoi istorii*. 2014. Vyp. 29. S. 118–123.
17. *Kovalenko N.P.* Rozvytok nauky pro sivozminy u systemakh zemlerobstva Ukrainy v konteksti diialnosti naukovoї shkoly NNTs «Instytut zemlerobstva NAAN». *Hileia*. 2014. Vyp. 84(5). S. 92–95.
18. *Kovalenko N.P.* Istorychni aspekty stanovlennia ta rozvytku sivozmin u systemakh zemlerobstva Ukrainy (XVIII–XIX st.). Kyiv: FOP Korzun D.Iu., 2011. 70 s.
19. Profesor Budrin Petro Vasylovych (1857–1939): biobibliohr. pokazhch. / UAAN, TsNSHB; uporiad. V.A. Verhunov, S.D. Kovalenko; nauk. red. V.A. Verhunov. Kyiv: Ahrarna nauka, 2001. 126 s.
20. *Kovalenko N.P.* Naukovi osnovy stanovlennia ta rozvytku zemlerobstva v Ukraini. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 2017. Spetsialnyi vypusk (traven). S. 60–66.
21. Kharkivskiy natsionalnyi ahrarniy universytet im. V.V. Dokuchaieva. 1816–2006. Kharkiv, 2006. 367 s.
22. *Boiko P.I., Kovalenko N.P.* Istorychni i suchasni dosiahnennia u vyvchenni ta vprovadzheni system zemlerobstva i sivozmin. *Ahronom*. 2005. №3. S. 78–81.
23. *Boiko P.I., Kovalenko N.P.* Sivozminy z korotkoiu rotatsiieiu. *Propozytsiia*. 1998. №2. S. 16–17.
24. *Kovalenko N.P.* Ekolohichno zbalansovani sivozminy v systemi alternatyvnoho zemlerobstva: istorychni aspekty. *Ahroekolohichni zhurnal*. 2012. №4. S. 95–99.
25. TsDAVO Ukrainy. F. R-27. Op. 18. Spr. 7874. 44 ark.
26. *Budryn P.V.* Rezultaty opytov po pryimeneniyu udobreniy y yzucheniyu sevooborotov na Hornonyvskom opytnom pole Ynstytuta selskoho khoziaistva y lesovodstva. Sankt-Peterburh, 1907. 236 s.
27. *Budryn P.V.* Dannye po kulture selskokhoziaistvennykh rastenyi na opytnoi ferme v Novoi Aleksandryi za 1881–1898 hh. Varshava: Typohrafiya Varshavskoho uchebnoho okruha, 1899. ch. 1: Zernovye khleba. 312 s.
28. *Budryn P.V.* Dannye po kulture selskokhoziaistvennykh rastenyi na opytnoi ferme v Novoi Aleksandryi za 1881–1898 hh. Varshava: Typohrafiya Varshavskoho uchebnoho okruha, 1899. ch. 2: Bobovye zernovye rastenyia y raznye kormovye travy. 312 s.
29. *Budryn P.V.* Vazhneishye raboty russykh selskokhoziaistvennykh opytnykh stantsiy y polii: Selskokhoziaistvennaia khymycheskaia laboratoria v Sankt-Peterburhe, Ėnhelhardtovskaia s.-kh. opytnaia stantsiya, Zapolskaia s.-kh. opytnaia stantsiya. Selskoe khoziaistvo y lesovodstvo. 1909. №2. S. 243–258.
30. *Kyrychenko V.V.* Tsentr roslynnytstva, nasinnnytstva ta nasinnieznavstva. Sto rokiv (1908–2008) Instytutu roslynnytstva im. V.Ia. Yurieva UAAN. Kharkiv. 2008. S. 24–25.
31. *Kyrychenko V.V., Humeniuk A.D., Ozherelieva V.M.* Yurivska shkola roslynnykiv: naukovye vydannia. Kharkiv: Mahda «LTD», 2009. 252 s.
32. *Kovalenko N.P.* Naukovo-orhanizatsiina diialnist Koordynatsiino-metodychnoi rady UASHN, MSH URSSR, PV VASHNIL ta UAAN z problem sivozmin u systemakh zemlerobstva Ukrainy (1956–2010 rr.). Kyiv: FOP Korzun D.Iu., 2011. 90 s.
33. TsDAVO Ukrainy. F. R-27. Op. 20. Spr. 309, 31 ark.
34. TsDAVO Ukrainy. F. R-27. Op. 22. Spr. 130, 132 ark.
35. *Zuza V.S.* Rezultaty doslidzhen instytutu z pytan zemlerobstva vprodovzh storichchia (1908–2008 rr.). Ahrotekhnolohiia polovykh kultur: zbirnyk naukovykh prats Instytutu roslynnytstva im. V.Ia. Yurieva. Kharkiv. 2009. S. 45–118.
36. Budonnyi Yurii Vasylovych: bibliohrafichna seriia «Ucheni Instytutu roslynnytstva im. V.Ia. Yurieva UAAN / uporiadnyk S.I. Popov. Kharkiv, 2002. 90 s.

37. TsDAVO Ukrainy. F. R-27. Op. 20. Spr. 288. 213 ark.
38. TsDAVO Ukrainy. F. R-27. Op. 21. Spr. 829. 227 ark.

Коваленко Н. П.

Перспективные подходы в деятельности научной школы по развитию теоретико-методологических основ земледелия в Левобережной Лесостепи Украины (XIX – начало XXI в.).

Установлены перспективные научные подходы в деятельности научной школы по развитию теоретических и методологических основ земледелия в Левобережной Лесостепи Украины на протяжении XIX – начала XXI веков. Определено, что весомый многолетний опыт и глубокие знания продолжателей научной школы имеют большое значение и способствуют повышению эффективности производства отечественной сельскохозяйственной продукции лучшего качества.

Ключевые слова: развитие, усовершенствование, эффективность, перспективные подходы, научная школа, теоретические и методологические основы, земледелие.

Kovalenko N. P.

Perspective approaches in activity of scientific school from development of theoretical-methodological bases of agriculture in Left-bank to Forest-Steppe of Ukraine (XIX is beginning of XXI of century).

Perspective scientific approaches are set in activity of scientific school from development of theoretical and methodological bases of agriculture in Left-bank to Forest-Steppe of Ukraine during XIX – to beginning of XXI of centuries. Certainly, that ponderable long-term experience and thorough knowledge of continuers of scientific school matter very much and actuality and assist the increase of efficiency of production of home agricultural goods of the best quality.

Key words: development, improvement, efficiency, perspective approaches, scientific school, theoretical and methodological bases, agriculture.

УДК 35: 639.1(477) «18/19»

О.Р. ПРОЦІВ

РОЗВИТОК КІНОЛОГІЧНОЇ СПРАВИ У ЛЬВОВІ (СЕР. XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Висвітлюється діяльність Галицького господарського товариства, Галицького лісового товариства, Галицького мисливського товариства, Малопольського мисливського товариства, Малопольського рільничого товариства, Польської спілки з розведення породистих собак, Львівської спілки любителів собак, Львівської філії Польського союзу породистих собак, Львівського клубу з догляду та дресирування мисливських собак в частині організації розведення мисливських собак та проведенні виставок мисливських собак.

Досліджено особливості виставок мисливських собак, які відбувались у Львові в рамках загальногосподарської Галицької виставки 5 червня 1894 р., виставки мисливських собак 4-5 липня 1908 р., виставки мисливських собак в рамках Загальнопольської спортивної виставки 3-16 червня 1927 р., виставки собак у Львові 24-26 червня 1932 р., Загальнопольської виставки собак в рамках XIII Східного ярмарку, що проходила у Львові 3-5 червня 1933 р., виставки собак, відбулась з 5 по 30 вересня 1936 р. та була присвячена 60-річчю заснування Малопольського мисливського товариства.

Висвітлено діяльність графів Владислава Замойського, Альфреда Потоцького, Альберта Цетнера, Хорінського, Сечені, князів Андрія Любомирського, Вітольда Чарторийського, Стадницького, Бельського, Скишинського, Монтера.

Ключові слова: Галичина, мисливство, громадські організації, виставка, норні собаки.

Проблеми організації мисливської кінології у Львові висвітлені у працях А. Мнішека (Mniszek A.), В. Соловія (Sołowij W.), С. Крогульського, (Krogulski S.), тогочасній фаховій мисливській періодиці («Мій пес», «Ловець»), нефахових виданнях – «Газета Львівська», «Схід», статутах та правилах товариств.

Постановка проблеми. Ведення мисливського господарства та результативність полювання тісно пов'язані із знаряддями, що використовуються для добування дичини. Важливу роль відіграють мисливські види собак, які використовуються при полюванні. Визначальну роль в організації мисливської кінології у Галичині відігра-